ՎԱՆԻԿ ՎԻՐԱԲՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻԼԻՑԻԱՅԻ ԵՎ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ (1918-1920ԹԹ.)

Հայաստանի Առաջին հանրապետության անվտանգության համակարգի կարևոր օղակներից էին միլիցիան և ներքին գործերի նախարարությանն ուժային ստորաբաժանումները, որոնց ստեղծման ու աշխատանքների կազմակերպման ուղղությամբ 1918-1920թթ. ՀՀ կառավարության կողմից որոշակի քայլեր գործադրվեցին: Այդ գործընթացներին ակտիվորեն մասնակցեցին թե Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանը, և թե Նախարարների խորհուրդը: 1918թ.դեկտեմբերի 6-ին ՀՀ խորհուրդը՝ պառլամենտն ընդունում է Օրենք զինվորական միլիցիա կազմակերպելու մասին. «Դիլիջանի շրջանի արևելյան մասի անվտանգությունը ապահովելու համար կազմակերպել առանձին զորական միլիցիա զինվորական մինիստրի իշխանության տակ. 2) զինվորական միլիցիայի պահուստի համար մինչև 1919 թվականի հունվարի 1-ը բանալ վարկ զինվորական մինիստրի անունով 96.406 ռուբլի 40 կոպեկ»:[1]

Անհրաժեշտ քայլեր են արվում նաև գավառամասերում անվտանգության համակարգի այդ կարևոր օղակները ձևավորելու ուղղությամբ:1918թ. դեկտեմբերի 19-ի նիստում ՀՀ Նախարարների խորհուրդը լսում է ՆԳՆ նախարարի զեկույցը Ալեքսանդրապոլում քաղաքային միլիցիա կազմակերպելու և նրա պահպանության ամբողջ ծախսերը պետության հաշվին անելու մասին ի նկատի ունենալով քաղաքի նյութական վիճակը:[2] Հետագա գործընթացներում շարունակվեցին որոնումները միլիցիան անվտանգության համակարգի քիչ թե շատ լիարժեք ու ավարտուն օղակ դարձնելու ուղղությամբ, այն նպատակամղելով Հայաստանի Հանրապետության ներքին քաղաքականության տարաբնույթ խնդիրների լուծմանը: 1919թ. հունվարի 10-ին ՀՀ Նախարարների խորհուրդը լսում է Ներքին գործերի նախարարի զեկուցումը Կարսի նահանգում քաղաքացիական վարչություն և միլիցիա ու ժանդարմերիա կազմակերպելու մասին: Դրա հետ մեկտեղ Զինվորական նախարարին կարգադրվում է Ալեքսանդրապոլի և Ղարաքիլիսայի զորամասերից համալրում կատարել, տալով նրանց պետական պահեստներից հարկավոր հանդերձանքը. դրանք հագեցնելով պատշաճ սպայական կազմով՝ այն ուղարկելով Կարսի նահանգը:[3] 1919թ. հունվարի 14-ին ՀՀ կառավարությունը ընդունեց Կարսի նահանգը

---

[1] Տես՝ Հայաստանի Ազգային Արխիվ (այնուհետև՝ ՀԱԱ), Ֆ Պ- 202. ց.1,գ.1249,թ.54:
[2] Տես՝ ՀԱԱ, Ֆ.Պ-199,ց.1,գ.6,թ.32:
[3] Տես՝ նույն տեղում, գ.100, թ.6.

հանրապետությանը միացնելու մասին որոշումը: Ներքին գործերի նախարարի պաշտոնակատար Ալ.Խատիսյանի կարգադրությամբ կազմակերպվեց նաև ոչ միայն, «ա) նահանգի և շրջանների քաղաքացիական վարչությունը, բ) այլև նահանգի և շրջանների միլիցիա և ժանդարմերիա 400 հոգուց՝ համապատասխան սպայական կազմով»:[4] Ընդհանուր ոստիկանության պետ նշանակվեց Շահբազյանը: 1919թ. հունվարի 17-ին Ալ. Խատիսյանը Հայաստանի խորհրդում հայտնեց,որ հունվարի 25-ին Կարսը հանձնելու են Հայաստանին, և իշխանությունը պատրաստ է ընդունել այն:«Մենք վճռել ենք մտցնել 2 էսկադրոն զինուորութիւն ընտիր մասերից և 400 պահակ իբրև միլիցիա՝յոյս ենք տալ,որ ոչ մի անպատասխանատու խումբ մուտք չպիտի ունենայ Կարսի նահանգը, թէև դրությիւնը բաւական լարված է, բայց կամաց-կամաց լաւանում է»:[5]

ՀՀ զինվորական նախարար գեներալ-մայոր Հ.Հախվերդյանի 1919թ հունվարի 28-ի հրամանագրում, ելնելով հանրապետության կառավարության որոշումից, հրամայվում էր Զանգեզուրում կազմավորել մեկ երեք գումարտականոց միլիցիոն գունդ՝ համապատասխան հաստիքակազմով, գնդի ծնավորումը մասամբ իրականացնելով տեղական Զանգեզուրյան զինկազմավորումների հաշվին: Հրամանագրում նշվում էր, որ այդ գնդի կազմավորումը պետք է իրականացնել վաղ հասակի զինապարտների հաշվին սկսած 20 տարեկանից և ոչ մեծ մինչև 25 տարեկանը: Հրամանագրի վերջնամասում ընդգծվում էր, որ Զանգեզուրի միլիցիոն գունդը պետք է գտնվի կառավարական կոմիսարի տրամադրության տակ, իսկ այդ գնդի պետ է նշանակվում փոխգնդապետ Կոնդախչյանը:[6] Այդ նույն օրը ներկայացվեց Միլիցիոն գնդի կազմավորման մասին Կանոնադրությունը: Ըստ այդ կանոնադրության, միլիցիոն գունդը պետք է ունենար տարածքային կազմակերպվածություն, ընդ որում միլիցիոներները պետք է ապրեին իրենց տներում, և սեփական միջոցների հաշվին հոգային իրենց կարիքները, հավաքվեին միայն զինուսուցման և ծառայողական պարտականությունների կատարման համար: Զինհավաքներին չներկայանալու պարագայում, ինչպես նաև ծառայողական պարտականությունների կատարման ժամանակ թույլ տված զանցանքների համար միլիցիոներները պատասխանատվության էին ենթարկվում որպես զինվորականներ: Զինվորական հանդերձանքի պարագայում միլիցիոներները պետք է ունենային սեփականը, փամփուշտների հարցում նույնպես: Վերջապես, ըստ ռազմական նախարարության կողմից հաստատված հաստիքացուցակի, երեք գումարտակներից բաղկացած հայկական միլիցիոն գունդը պետք է ունենար 33 սպա, 2280

---

[4] Տես՝ Հայաստանի Հանրապետությունը 1918-1920 թթ. (քաղաքական պատմություն). փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, Եր., 2000, էջ 84:
[5] Տես՝ ՀԱԱ, Ֆ.Պ- 198,ց.1, գ.15,թ.71:
[6] Տես՝ նույն տեղում. Ֆ.Պ- 204,ց.1, գ.132,թ.15:

զինվոր, ոչ շարային 28 զինվոր, 6 զինվորական չինովնիկ:[7] Սվելի ուշ, 1919թ մարտի 18-ին հաստատվեց նաև Հայկական 4 վաշտանոց–միլիցիոն գումարտակի հաստիքակազմը, ըստ որի սպաների և զինվորական չինովնիկների թիվը պետք է լիներ 22 հոգի, շարային զինվորների թիվը պետք է կազմեր 712 հոգի, ոչ շարային զինվորներինը 33 հոգի:[8]

Հայկական միլիցիայի պատմության քիչ թե շատ ամբողջական պատմության տեսանկյունից որոշակի արժեք է ներկայացնում նաև զորքերի Երևանյան ջոկատի պետ Դրոյի կողմից 1919 թ. մարտի 12-ին հրավիրված նիստի կողմից ընդունված բանաձևը (հրավիրված էին մի շարք զինվորական այրեր, այդ թվում Հայկական դիվիզիայի պետ գեներալ-մայոր Մ. Սիլիկյանը, գլխավոր շտաբի պետ Մ. Զինկևիչը և ուրիշներ), որում շոշափվում էր նաև միլիցիայի մասին հարցը. այսպես, դրանում նշվեց, որ ներքին գործերի նախարարությանը ենթակա Ռեզերվային Միլիցիոն գունդը գտնվում է կազմավորման գործընթացների մեջ, և դեռևս ունի ընդամենը 300 սվին մարդ, որոնք գտնվում են Իգդիրում:[9] 1919թ. մայիսի 24-ի մի այլ ամփոփագրի տվյալներով Հայաստանի զորքերն իրենց կազմում ունեին 1 ռազմա-միլիցիոներական գունդ և 2 ռազմա-միլիցիոն գումարտակ:[10] Ըստ զինվորական գերատեսչության կողմից հաստատված հաստիքացուցակի, 2 գումարտականոց ռազմամիլիցիոն գունդը (ներառյալ հրամանատարական, գնդացրային, կապի և հեծյալ-հետախուզական հրամկազմերը) ուներ հետևյալ սպայական կազմը՝ 44 հոգի ռազմական, 36 հոգի՝ խաղաղ ժամանակաշրջանի համար: Համապատասխանաբար զինվորների թիվը խաղաղ ժամանակ կազմելու էր 336 հոգի, որը մեծանալու էր և ռազմական իրադրության ժամանակ հասնելու էր 1710 հոգու:Ընդամենը շարային և ոչ շարային զինվորների թիվը խաղաղ ժամանակ կազմելու էր 360 հոգի, իսկ պատերազմի ժամանակ այն հասնելու էր 1846 հոգու,[11] ընդ որում 1-ին ռազմա-միլիցիոն գունդը գտնվում էր Քարավանսարայում, Դարալյագազյան միլիցիոն գումարտակը՝ Քեշիշքենդում, 2-րդ առանձին հետևակային գումարտակը՝ Ղարանլուղում, և վերջապես՝ Գոդթի ռազմա-միլիցիոն գումարտակը՝Դարալյագազում:[12]

1918-1920թթ.կառավարության, և մասնավորապես ուժային կառույցների, զինվորական գերատեսչության կողմից ջանքեր գործադրվեցին նաև հաղորդակցության ուղիներում անվտանգության համակարգի անհրաժեշտ ստորաբաժանումներ ունենալու համար, իսկ դա արդեն ենթադրում էր ունենալ

---

[7] Տես՝ նույն տեղում, թ.15-17:
[8] Տես՝ նույն տեղում, թ.38-39:
[9] Տես՝ նույն տեղում, գ.27,թ.147:
[10] Տես՝ նույն տեղում,Ֆ.Պ- 276, գ.1,գ.79,թ.48:
[11] Տես՝ նույն տեղում, Ֆ.Պ- 204,գ.1,գ.132,թ.321-322:
[12] Տես՝ նույն տեղում, գ.51,թ.162:

միլիցիոն օղակներ այդ բնագավառում ևս, քանզի ՀՀ տնտեսական-սոցիալական կյանքի բնականոն վիճակը գրեթե լիովին կախված էր հաղորդակցության ուղիներում տիրող վիճակից:Հայաստանի տարածքում երկաթուղային ճանապարհների, ինչպես նաև ապրանքների պահպանության հարցն էր լրջորեն բարձրացվում զինվորական նախարարի 1919թ. ապրիլի 14-ի զեկույցում՝ ՀՀ Նախարարների խորհրդի նիստում: Նշվում էր այն մասին,որ երկաթգծի կայարանները, որտեղ զորքեր չկան, միանգամայն ապահովագրված չեն ավազակաբարո խմբերի հարձակումներից և կողոպուտներից: Նկատի ունենալով զանազան ապրանքների օրեցօր ուժեղացող թալանի աստիճանը (ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր պատկանելիության), նախարարի զեկույցում ընդգծվում էր, որ չնայած Հաղորդակցության ուղիների նախարարության կողմից հաստատվել է երկաթուղային ուղիների միլիցիակազմ, սակայն այն իր փոքրաքվության և ոչ որակապես ուժեղ կազմի պատճառով ի վիճակի չեղավ կարգավորելու այդ գործը:Ըստ այդմ զինվորական նախարար գեներալ-մայոր Արարատյանը պահանջում էր կամ զգալի չափով ավելացնել երկաթուղային ուղիների միլիցիայի կազմը և վերափոխել այն նոր հիմքերի վրա, կամ էլ այն հիմնովին վերացնել, և ողջ գործի կազմակերպումը հանձնել Զինվորական նախարարությանը՝ կազմավորելով 250 հոգիանոց 2 հեծելավաշտ, որոնք և պետք է տեղաբախվեն երկաթգծի բոլոր կայարաններում:[13]

Հայկական միլիցիայի և ՆԳՆ-ի ստեղծման պատմության լիարժեքորեն ըմբռնման տեսանկյունից կարևոր է նաև արձանագրել, որ այդ անորոշ տագնապներով ու բարդություններով լի տարիներին գործի կազմակերպման նկատմամբ անհասկացողության, ոչ բարեխիղճ վերաբերմունքի հետ մեկտեղ եղել են նաև դրական բնույթի փորձեր, ինչպես նաև եղել են պետական-քաղաքական, կուսակցական գործիչներ, որոնք խիստ կարևորել են անվտանգության համակարգի այդ կարևոր մարմինների ստեղծման անհրաժեշտությունը, և հենց դրանք էլ դարձան այդ բնագավառի ռահվիրաները, փորձելով հաղթահարել այն ահռելի դժվարությունները և արգելքները, որ հարուցում էին ժամանակաշրջանը և մարդիկ՝ պետականորեն կարևորագույն այդ գործընթացների առաջ: Հենց այս տեսանկյունից էլ խիստ բնութագրական է Առաջին հանրապետության ՆԳՆ նախարարներից մեկի՝ Ա. Գյուլխանդանյանի հետևյալ տեսակետը. «պետության այս օրգանի նկատմամբ այսպիսի վերաբերմունքը իր կողմից լրիվ հասկանալի է, քանի որ բոլոր պետություններում, ուր իշխում է իրավակարգը, միլիցիան հանդիսանում է այն անկյունաքարը, որի վրա խարսխված է պետության ապահովությունն ու հանգստությունը»:[14]

---

[13] Տես՝ նույն տեղում, Ֆ.Պ- 199, գ.1,ց. 27,թ.168:
[14] Տես՝ նույն տեղում, գ.160,թ.32:

1918-1920թթ. երկիրն ամենուր կանգնած էր լուրջ պրոբլեմների առաջ, և կազմակերպչական ահռելի խնդիրներ էին կուտակվել թե կենտրոնում, և թե գավառամասերում: Այդ մասին է փաստում Ս.Վրացյանը. «Երկրի վարչությունը բարելավելու նպատակով, մայիսի 25-ին (1919թ.) Երևանում գումարվեց գավառապետների անդրանիկ համագումարը ներքին գործոց նախարարի օգնական Ս. Մանասյանի նախագահությամբ: Ներկա էին Երևանի գավառապետ Լ. Ամիրխանյանը, էջմիածնի Սերդակ Զալալյանը, Դարալագյազի Ն. Հակոբյանը, Նոր Բայազետի Բենո Նալչաջյանը, Դիլիջանի Մեսրոպ Սարատիկյանը, Ղարաքիլիսայի Սիգո Տեր-Սարգսյանը, Ալեքսանդրապոլի Թալանյանը, Կարսի նահանգից Ստ. Ղորդանյանը, Զանգեզուրից Նիկ. Հովսեփյանը, Սուրմալուից Հ. Խորհրդի անդամ Յուսուֆ Բեգ Թեմուրյանը (Եզդի): Համագումարին մեջ ընդ մեջ, մասնակցեցին նաև Հայ. Խորհրդի ու կառավարության անդամներ, նախարարությանց ներկայացուցիչները և այլն: Օրակարգի մեջ դրված էին բազմաթիվ հարցեր: Զուտ վարչա-ոստիկանական հարցերից հիշենք .1) Երկրի վարչական սահմանների սրբագրության հարցը , 2) մասնագետ ոստիկանների պատրաստությունը և ոստիկանական դպրոցի բացումը, 3) պաշտոնեության և ոստիկանության տնտեսական վիճակի բարելավումը, 4) ոստիկանների համազգեստի խնդիրը»:[15]

Երկրի անվտանգության ընդհանուր համակարգի ձևավորման գործընթացների շրջանակներում միլիցիայի և ՆԳՆ ուժային կառույցների կայացման տեսանկյունից կարևոր էր նաև ՀՀ Նախարարների խորհրդի 1919թ. հունիսի 9-ի նիստը, որը լսում է ներքին գործերի նախարարի կողմից ներկայացված օրինագծի մասին քաղաքային միլիցիան ներքին գործերի նախարարությանը հանձնելու մասին:[16] Ներքին գործերի նախարարությունը և միլիցիան գործունակ աշխատանքային մարմիններ դարձնելու ուղղությամբ կարևոր նշանակություն ունեցավ ՆԳՆ կողմից 1919 թ. հուլիսի 1-ին հաստատված Օրենքը Հայաստանի հանրապետության բնակիչների և զինապարտների հաշվառում մտցնելու, զորքերի զորակոչի կազմակերպման մասին:[17] 1919թ. հուլիսի 12-ի նիստում Նախարարների խորհուրդը լսում է ներքին գործերի նախարարի զեկուցումը 8 ամսով ՀՀ գավառներում միլիցիոներական դասընթացներ բացելու համար 80.640 ռուբլու լրացուցիչ վարկ բացելու մասին[18] Իսկ արդեն արխիվային փաստաթղթերից մեկում էլ տրվում է միլիցիոներական դպրոցի անձնակազմի հաստիքացուցակը, համաձայն որի 1920թ. հուլիսի 1-ից

---

[15] Տես՝ Վրացյան Սիմոն. Հայաստանի հանրապետություն, Եր., «Հայաստան» հրատ., 1993, էջ 372:
[16] Տես՝ ՀԱԱ,Ֆ.Պ-199,ց.1,գ.23, մաս I,թ. 39:Ֆ.Պ-201,ց.1, գ.1174 , թ.41:
[17] Տես՝ նույն տեղում, Ֆ.Պ- 199, ց.1,գ.28,թ.133.
[18] Տես՝ նույն տեղում, գ.100(43),թ.155; գ.221,թ.38:

մինչև 1921թ. հունվարի 1-ը ընկած ժամանակահատվածում այն պետք է ունենար 100 հոգիանոց անձնակազմ որից 8-ը դասատուներ:[19]

Այդ գործընթացների կազմակերպական ավարտուության ապահովման տեսանկյունից շատ կարևոր էր ՀՀ պառլամենտի կողմից 1920թ. ապրիլի 21-ին Միլիցիայի մասին ժամանակավոր Օրենքի ընդունումը՝ հաստատված ժամանակավոր կառավարության կողմից 1917թ. ապրիլի 17-ին և փոփոխված Հայաստանի պառլամենտի կողմից 1920թ. ապրիլի 21-ին:[20]

Փաստերը վկայում են, որ 1918-20թթ. ներքին գործերի նախարարության և միլիցիայի գործի կազմակերպման ոգեկոչողների ու կազմակերպիչների դերում են եղել ինչպես Հայաստանի Հանրապետության «դիկտատոր» հռչակված և առաջին Ներքին գործերի նախարար դարձած Արամ Մանուկյանը (Սարգիս Հարությունի Հովհաննիսյան), որը ՆԳՆ նախարար է աշխատել 1918թ. հուլիսի 6-ից մինչև 1919թ. հունվարի 29-ը, այնպես էլ Ա. Մանուկյանի հիվանդության պատճառով 1919թ. հունվարի 3-ից վերջինիս փոխարինած, իսկ արդեն փետրվարի 9-ից մինչև 1919թ. ապրիլի 16-ը նախարարի պարտականությունները ստանձնած Ալ. Խատիսյանը:[21] Նրան այնուհետև հաջորդեց այդ գործի գլխավոր կազմակերպիչներից մեկը Սարգիս Ստեփանի Մինասյանը, ինչի մասին վկայում է Սիմոն Վրացյանը իր «Հայաստանի Հանրապետություն» գրքում, վերջինիս համարելով պետականորեն այդ կարևոր գործի ռահվիրաներից մեկը: Ինչևից է, Ս. Մանասյանը այդ պաշտոնը վարել է 1919թ. փետրվարի 28-ից մինչև ապրիլի 28-ը ընկած ժամանակահատվածը, որից հետո 1919թ. օգոստոսի 10-ից մինչև 1920թ. մայիսի 5-ը՝ Աբրահամ Իսահակի Գյուլխանդանյանը, այնուհետև այդ պարտականությունները մինչև 1920թ. սեպտեմբերի 19-ը կատարում է Ռուբեն Տեր-Մինասյանը,որին 1920թ. սեպտեմբերի 20-ից փոխարինում է Մարգիս Շահնազարի Արարատյանը (Շահնազարյան) մինչև նոյեմբերի 23-ը, և վերջապես Առաջին հանրապետության Ներքին գործերի վերջին նախարար է դառնում Սիմոն Վրացյանը, որն այդ պաշտոնը վարում է նոյեմբերի 24-ից մինչև 1920թ. դեկտեմբերի 2-ը այսինքն՝ մինչև հանրապետության անկումը և խորհրդայնացումը:[22]

Փաստաթղթերը վկայում են, որ 1918-20թթ. Ներքին գործերի նախարարությունը ձգտում էր դառնալ աշխատող և գործուն մարմին, որի արդյունավետ, արդասաբեր աշխատանքից էր կախված թե երկրի ներքին քաղաքականության այլևայլ հարցերի ճիշտ լուծումը, թե օրինականության և կարգ ու կանոնի հաստատումը երկրում, թե արդյունավետ պայքարը ներքին թշնամու և մահմե-

---

[19] Տես՝ Նույն տեղում, գ.1 ի4,թ.41:
[20] Տես՝ Հայաստանի հանրապետության պառլամենտի օրենքները, Եր.,1998, էջ 262-268, 343:
[21] Տես՝ Ուրբաթ.25.5.1990:
[22] Վրացյան Սիմոն, Հայաստանի Հանրապետություն, էջ 372:

դական մութ զանգվածների ընդվզումների դեմ, մի խոսքով՝ անվտանգության հիմնախնդիրներից շատերի հանգուցալուծումը: Այդ իսկ նպատակադրումով Ներքին գործերի նախարարությունը ընդունեց մի շարք օրենքներ, որոնք նպատակաուղղված էին միլիցիայի և ՆԳՆ աշխատակիցների դրության բարելավմանը, ֆինանսական-տնտեսական կարգային ցավոտ խնդիրների լուծմանը և առհասարակ միլիցիայի և Ներքին գործերի մարմինների դիրքերի ամրապնդմանը հասարակության մեջ: Այսպես 1920թ. մայիսի 25-ին Ներքին գործերի նախարարությունը ընդունում և և հաստատում է օրենք Երևանի, Շիրակի և Գերիուսի (Գորիսի) պահեստի միլիցիայի համար վարկ բացելու, հուլիսի 30-ին Կողբի, Բարանայի, Շամշադինի և Ղազախի շրջաններում ուժեղացված պահակախմբեր ստեղծելու մասին, օգոստոսի 3-ին օրենք է հաստատվում միլիցիոներներին տարեկան երկու ծեռք հագուստի արժեքի չափով վարկ տրամադրելու և Վայոց ծորի պահակախումբը ուժեղացնելու մասին, սեպտեմբերի 4-ին օրենք է ընդունվում գաղտնի ոստիկանության 1920թ հոկտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսների ծախսի համար 56.740.000ռ. վարկ բանալու մասին,իսկ արդեն սկսված թուրք-հայկական աղետալի պատերազմի սկզբին սեպտեմբերի 25-ին օրենք է ընդունվում «Ջեզոք» գոտու 1920թ. օգոստոս-դեկտեմբեր ամիսների արտակարգ ծախսերի համար, իսկ հոկտեմբերի 26-ին Երևանի, Վանանդի և Շիրակի նահանգային միլիցիան վերակազմելու համար վարկ բաց թողնելու մասին:[23]

Վերջ ի վերջո, ստեղծվեց մի քիչ թե շատ կայուն և ամբողջական համակարգ, որում ընդգրկված էին 4562 միլիցիոներ, այդ թվում 1210 կրտսեր հետևակ , 2480 կրտսեր ձիավոր, 164 ավագ ձիավոր միլիցիոներ, 16 միլպետ իրենց 30 օգնականներով:[24] Քանզի միշտ էլ Ղարաբաղի և Զանգեզուրի գավառները համարվել են ՀՀ անբաժանելի մաս,ապա ՀՀ կառավարությունը և խորհրդարանը անկախ Ադրբեջանի ագրեսիվ մտադրություններից և հավակնություններից, ձգտել են այդ գավառամասերում ունենալ ինչպես քաղաքացիական վարչակազմ, այնպես էլ միլիցիայի և ՆԳՆ անհրաժեշտ օղակներ և ստորաբաժանումներ՝ այդ նպատակադրումով էլ այդ տարածքներում պահելով համապատասխանաբար 268 միլիցիոներ:[25]

Ներքին գործերի նախարարը իր 1920թ. մայիսի 4-ի գրությունում նշում էր այն մասին, որ 1920թ. ապրիլի 7-ի պառլամենտի կողմից հաստատված օրենքի համաձայն միլիցիան անցնում է ինքնավարությունների իրավասությանը:[26]

1920թ. հուլիսի 30-ին ՀՀ պառլամենտը ընդունում է օրենք՝ Վեդի-Բասարի շրջանի համար միլիցիոներական հատուկ խումբ կազմակերպելու մասին՝ 120

---

[23] ՀԱԱ, Ֆ.Պ- 199, ց.1, գ.115, մաս I,թ.1-2:
[24] Նույն տեղում, մաս II,թ.78:
[25] Նույն տեղում, թ.140:
[26] Տես՝ Նույն տեղում, գ.115, մաս I, թ.15:

հոգուց, կարգադրություն անելով բացել վարկ այդ խմբի պահպանման համար սկսած 1920թ. հուլիսի 15-ից մինչև 1921թ. հունվարի 1-ը 7.169.287 ռուբլի 70 կոպեկ չափով:[27] Իսկ արդեն 1920թ. օգոստոսի 13-ին ՀՅ պառլամենտը օրենք է ընդունում Ներքին գործերի նախարարության արտակարգ ծախսերի համար 10 միլիոն ռուբլի վարկ բացելու մասին: [28]

Արխիվային վավերագրերը բազմանշանակ վկայում են այն մասին, որ Առաջին հանրապետության միլիցիան, նրա զանազան օղակները և ՆԳՆ համակարգն ստեղծվեցին և փորձեցին ծավալել իրենց աշխատանքները շատ խճճված և բարդ տնտեսաքաղաքական իրավիճակում, որը պատմության զարգացման անկասելի և անողոք ներքին տրամաբանությամբ պարտադրվում էր: Դժվար էր միլիցիա, և այն էլ օրինապաշտ ու ժողովրդին ծառայող միլիցիա և ներքին գործերի մարմիններ ստեղծել այնպիսի մի երկրում, ուր կային հարյուր հազարավոր սովալլուկ գաղթականներ, մահմեդական գրեթե կես միլիոնանոց մութ և Հայաստանի ու նրա իշխանությունների նկատմամբ ոչ լոյալ տրամադրված զանգված և այլն:

Ակնհայտ է, որ տնտեսական ահավոր բայքայվածության և պետական իշխանության մարմինների ստեղծման ոչ միանշանակ գործընթացների պայմաններում դժվար էր գտնել թե անհրաժեշտ կադրերը, որոնք գրեթե չկային, և թե ֆինանսական միջոցներ, որոնք շատ կարևոր գործոններ են պետականամետ գործելակերպ ունեցող միլիցիա և առհասարակ ՆԳՆ ստեղծելու համար: Ընդ որում, այդ կազմակերպական և այլ բնույթի գործընթացների ընթացքում անհրաժեշտ էր հաղթահարել պետությունից դուրս գտնվող կամ պետության մեջ պետություն դառնալու ու ինքնիշխան լինելու ձգտում դրսևորող որոշ ապապետական,մի խոսքով՝ հակապետական ուժերի, և մասնավորապես այսպես կոչված «խումբերի» ավազակաբարո տրամադրությունները և նպատակադրումները, որոնց համար Հայաստանի Հանրապետության դժվարությունները անընմբռնելի էին, իսկ երկիրը իրենց «հայրական ոտչինան» էր, ուր կարելի էր անել ամեն ինչ, ինչ խելքներին փչի, ընդհուպ մինչև մռայլ միջնադարը հիշեցնող խոշտանգման ինկվիզիցիոն մեթոդների կիրառումը այլախոհության դրսևորում ցուցաբերող կամ իրենց բռի, հոռի ձգտումների ենթարկվելու ցանկություն չունեցող բնակչության խմբերի կամ պարզապես առանձին անհատների վրա: Առհասարակ, երկրի ներքին խճճված, տնտեսաքաղաքական ծանր վիճակը, որը նաև դրսի ուժերի կողմից խորացվում էր, էլ ավելի էր բարդացնում անվտանգության համակարգի ուժային այս անհրաժեշտ և կարևորագույն պետական կառույցների ստեղծումը:

---

[27] Տես՝ Հայաստանի հանրապետության պառլամենտի օրենքները, էջ 394:
[28] Տես՝ Նույն տեղում, էջ 422: